

KULTURA EDUKACJA

Kwartalnik nr 3-4/2003

Radosław Tyrła

Kultury w kulturze, czyli krótka historia
potyczek humanistów ze ścisłowcami

Przemysław

Dubaniowski

Zagadnienia europeistyki w szkole
ponadgimnazjalnej na przykładzie autorskiej
koncepcji klasy – „dyplomacja europejska”

Włodzimierz

Tyburski (rec.)

Stanisław Jedynak,
Naród – społeczeństwo – państwo.
Studia z filozofii społecznej XIX i XX wieku

RECENZENT TOMU

prof. dr hab. Grażyna Krzeminska

RADA NAUKOWA

Czesław Banach, Kazimierz Denek, Zbigniew Karpus, Michał Krauze, Stanisław Kawula, Kazimierz Krzysztofek, Stefan Kwiatkowski, Tadeusz Lewowicki, Czesław Łapicz, Jan Majkut, Adam Marszałek, Maria Mendel, Czesław Mojsiewicz, Longin Pastusiak, Jacek Pawłowski, Bronisław Siemieniecki, Konrad W. Studnicki-Gizbert, Bogdan Szulc, Adam Tomaszewski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Ryszard Borowicz – redaktor naczelny
Andrzej Chodubski – zastępca redaktora naczelnego
Krystyna Szafranec, Włodzimierz Tyburski

SEKRETARZE

Joanna Marszałek-Kawa, Karolina Mazurek, Magdalena Rupińska

TŁUMACZENIE

Aleksandra Alfut

REDAKCJA TECHNICZNA

Iwona Banasiak

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

ISSN 1230-266X

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY – STUDIA

ANNA DRABAREK

*Problem etyki naukowej w poglądach filozofów ze szkoły
lwowsko-warszawskiej – K. Twardowski* 7

ANNA WÓJCIK

Wartości w procesie wychowania 28

RADOSŁAW TYRAŁA

Kultury w kulturze, czyli krótka historia potyczek humanistów ze ścislówcami 35

BOŻENA CHROSTOWSKA

*Na co pedagogom znajomość kultury młodzieżowej, czyli o przydatności
rozumienia „języków «obcych»” w dobie prefiguratywnych kultur* 46

BEATA BONNA

Rola sztuki w życiu człowieka 59

DOBIEŚLAW JĘDRZEJCZYK, ELŻBIETA ORŁOWSKA

Humanistyczno-geograficzny aspekt przestrzeni 71

KOMUNIKATY – SPRAWOZDANIA

ADAM DUBIK

*Problem oporu a kulturowy wymiar ludzkiego świata obiektywnego
w ujęciu Anny Pałubickiej* 84

PRZEMYSŁAW PIOTROWSKI

Olimpizm Pierre de Coubertina jako idea wychowania młodzieży 89

ELŻBIETA SZUBERTOWSKA

Szkoła jako źródło kultury muzycznej młodzieży 97

ELŻBIETA SZEFLER

*Stan kompetencji czytelniczych dotyczących budowy książki dla dzieci
u uczniów w młodszej wieku szkolnym* 107

CONTENTS

ARTICLES – STUDIES

ANNA DRABAREK

The Issue of Academic Ethics in the Views of Philosophers from the Lvov-Warsaw School – K. Twardowski 7

ANNA WÓJCIK

Values in an Educational Process 28

RADOSŁAW TYRAŁA

Cultures in Culture, Meaning a Short History of Struggle between Humanists and Scientists 35

BOŻENA CHROSTOWSKA

Why Educators Need the Knowledge of Youth Culture: On the Use of Understanding „Foreign’ Languages” in the Times of Prefigurative Cultures 46

BEATA BONNA

The Role of Art in a Human’s Life 59

DOBIESŁAW JĘDRZEJCZYK, ELŻBIETA ORŁOWSKA

The Humanist-geographical Aspect of Space. 71

COMMUNICATES – REPORTS

ADAM DUBIK

The Issue of Resistance and the Cultural Dimension of a Human’s Objective World in the View of Nanna Patubicka 84

PRZEMYSŁAW PIOTROWSKI

The Olympic Character of Pierre de Coubertin as an Idea of Youth Education 89

ELŻBIETA SZUBERTOWSKA

School as a Source of Musical Culture of the Youth 97

ELŻBIETA SZEFLER

The State of Reading Competence Concerning the Construction of a Children’s Book and Younger School Pupils 107

Beata Bonna

ROLA SZTUKI W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Problematyka dotycząca sztuki i jej wielostronnych możliwości oddziaływania na człowieka stanowi przedmiot rozważań estetyki i pedagogiki, przy czym estetyka skupia się na funkcjach sztuki w życiu człowieka, natomiast pedagogika dostrzega w niej ważny czynnik kształtujący postawy ludzkie¹.

1. PYTANIE O TOŻSAMOŚĆ

Współcześnie coraz trudniej znaleźć odpowiedź na pytanie, czym jest sztuka. Wymaga to bowiem odwołania się do perspektywy historycznej i przypomnienia jej genezy, która związana jest z ludzką potrzebą wyrażania i utrwalania siebie, wytwarzania przedmiotów oraz inspirowania wzruszeń. W czasach obecnych zaobserwować można brak precyzji w operowaniu pojęciem sztuki, którego zakres i treść podlega zmianie. Termin ten wykorzystywany jest w celu określenia wysokiej jakości wykonania lub działania, dla określenia w sposób zbiorczy dzieł i wytworów, które wywodzą się z określonej epoki, np. sztuka średniowiecza, sztuka współczesna. Używa się go także w węższym sensie, obejmującym jedynie dyscypliny plastyczne lub też w wyspecjalizowanym znaczeniu, np. sztuka dziecka, gdzie akcentuje się wychowawcze aspekty aktu tworzenia, a nie jego wytworu. Podkreśla się, że treść terminu sztuka na przestrzeni wieków uległa pewnemu przesunięciu; w starożytności mianem sztuki określano raczej samo działanie, natomiast współcześnie bardziej jej wytwór. Jednak z punktu widzenia pedagogiki oba podejścia są ważne, ponieważ istotne jest zarówno oddziaływanie wychowawcze dokonujące się poprzez kontakt człowieka z dziełami sztuki, jak również działalność ekspresyjna i twórcza. Należy także pamiętać, że termin sztuka w ogólnym znaczeniu obejmuje wszystkie szczegółowe dyscypliny artystyczne, bowiem proces wychowawczy, będący również wychowaniem przez sztukę,

¹ I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964, s. 15.

jest zawsze wychowaniem plastycznym, muzycznym, literackim, teatralnym i filmowym².

Spośród prób definiowania sztuki wspólne wydaje się być postrzeganie jej jako wyrazu przeżyć, refleksji czy wizji świata przez twórcę ją człowieka. W. Tatariewicz przez sztukę rozumiał odtwarzanie rzeczy, konstruowanie form lub wyrażanie przeżyć, jeśli wytwory tych działań potrafiły budzić zachwyt, wzruszenie lub wywołać wstrząs³. Dla amerykańskiego filozofa J. Deweya sztuka stanowiła swoistą jakość działania, a jej wytwory były wynikiem potrzeb, doznań i przeżyć jednostki⁴. Angielski estetyk H. Read uważał natomiast, że „sztuka jest najprostszym miernikiem wyobrażeń duchowych człowieka”⁵.

Na przestrzeni wieków znaczenie sztuki w życiu społecznym ulegało zmianie. W starożytności nie istniała różnica między twórczością artystyczną a rzemiosłem. Sztuka pełniła wówczas funkcje wychowawcze, kształcące i rozrywkowe. Wartości estetyczne w starożytności, jak również w średniowieczu powiązane były z wartościami religijnymi, patriotycznymi i narodowymi. W epoce renesansu dokonał się podział na sztuki piękne i rzemiosło, nastąpiło również zróżnicowanie między sztuką służącą celom estetycznym a sztuką użytkową. W XVII w. we Francji sztuki piękne oddzieliły się od nauki, a w XVIII w. w Niemczech pojawiła się nauka o pięknie, czyli „estetyka”⁶. Współcześnie wiodącą rolę sztuki stanowi dążenie do pełnego zaspokojenia poznawczych, psychicznych i emocjonalnych potrzeb człowieka. Istotną rolę odgrywa nowoczesna sztuka użytkowa, na którą składają się wytwory wzornictwa przemysłowego, meble, ceramika, wyroby tkackie czy odzież. Estetyka przemysłowa wpływa na wychowanie estetyczne społeczeństwa, przy równoczesnym kształtowaniu form nowego, współczesnego piękna⁷.

2. MIEJSCE SZTUKI W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Wielu estetyków, filozofów i pedagogów zajmowało i zajmuje się obecnie określeniem roli i znaczenia sztuki w życiu człowieka, zwracając uwagę na różnorodne aspekty tego zagadnienia.

H. Bergson, filozof francuski, znaczenia sztuki upatrywał we wzbogacaniu wewnętrznego życia człowieka, a także zaostrzaniu sposobu widzenia świata. J. Dewey dostrzegał tkwiące w sztuce możliwości uaktywnienia niektórych procesów psychicz-

² Idem, *Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki*, Warszawa 1976, s. 31–33.

³ W. Tatariewicz, *Droga przez estetykę*, Warszawa 1972, s. 35.

⁴ Cyt. za. I. Wojnar, *Wstęp* [w:] J. Dewey, *Sztuka jako doświadczenie*, Wrocław 1975, s. 7 i n.

⁵ H. Read, *Sens sztuki*, Warszawa 1982, s. 219.

⁶ I. Wojnar, *Perspektywy wychowawcze sztuki*, Warszawa 1964, s. 22 i n.

⁷ *Ibidem*, s. 55 i n., 102 i n.

nych oraz budzenia zainteresowań przejawami życia poznawanymi za jej pośrednictwem. Dla Deweya podstawowym warunkiem istnienia dzieła sztuki był człowiek, jego przeżycie i doświadczenie. Nieco odmienne stanowisko prezentował przedstawiciel fenomenologii francuskiej M. Dufrenne, który koncentrował się na estetycznych przeżyciach odbiorcy. Interesowało go wyłącznie przeżycie związane z danym, konkretnym dziełem sztuki. Znaczenia sztuki w życiu człowieka nie rozpatrywał na tle całokształtu ludzkich doświadczeń. Uważał, iż dzięki kontaktowi ze sztuką odbiorca pogłębiał i lepiej rozumiał własną indywidualność. Estetyk francuski E. Souriau wyrażał natomiast pogląd, że kontakt człowieka ze sztuką wzbogaca obszar jego codziennych przeżyć, sprawiając, iż proste doznania i zdarzenia stają się bardziej uogólnione⁸. Znaczenie jeszcze innej funkcji sztuki akcentował H. Read, dla którego sztuka była swoistym azylem i ocaleniem człowieka⁹.

Według M. Gołaszewskiej, sztuka to wartość, którą człowiek wraz z rozwojem poziomu własnej kultury estetycznej coraz lepiej sobie przyswaja. Początkowo jest ona wartością obcą, ale na skutek nabywania wiedzy, doświadczeń oraz rozwijania estetycznej wrażliwości staje się niezastąpionym elementem struktury osobowości i ważnym składnikiem życia człowieka. Umiejętność włączenia sztuki w całokształt życia polega na znalezieniu dla niej właściwego miejsca i rangi, w takim rozmiarze i proporcjach, które wyznaczone są autentycznymi potrzebami człowieka. Sztukę włącza się do życia poprzez uwzględnianie jej określonych funkcji. Można zatem stwierdzić, że im więcej funkcji sztuka pełni w życiu człowieka, tym pełniej jest odbierana, tym wszechstronniejsze są z nią kontakty i tym samym pełniejsze jest jej włączenie w całokształt życia¹⁰.

Współcześni estetycy i pedagodzy podkreślają, że sztuka nie tylko uwrażliwia na piękno czy wpływa na kształtowanie się stylu życia i upodobań człowieka, ale również w sposób znaczący wspomaga proces wychowawczy, kształtowanie poglądu na świat, postaw, uczuć i wyobrażeń, a także umiejętności poznawczych¹¹.

Powszechna obecność sztuki oraz powszechność wychowania estetycznego tworzą podstawę do realizacji nowych koncepcji wychowawczych, w których, jak podkreślał B. Suchodolski, istotny jest nie tylko stosunek człowieka do dzieł sztuki, ale również to, w jaki sposób sztuka kształtuje całego człowieka, tzn. sferę jego doznań intelektualnych, postaw moralnych oraz wyobraźni i dyspozycji twórczych¹². Wychowanie przez

⁸ Cyt. za I. Wojnar, *Estetyka i...*, s. 78–107.

⁹ A. Kuczyńska, *Ocalenie przez sztukę. Poglądy estetyczne H. Read'a* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. I, Warszawa 1973, s. 79 i n.

¹⁰ M. Gołaszewska, *Kultura estetyczna*, Warszawa 1989, s. 40.

¹¹ I. Wojnar, *Perspektywy...*, s. 7 i n.

¹² Cyt. za idem, *Teoria wychowania...*, s. 14.

sztukę jest zatem koncepcją integralnego wychowania, której charakter wyraża się głównie w samej interpretacji sztuki. Sztuką są bowiem, poza dziełami i wytworami artystycznymi, także swoiste działania o charakterze ekspresyjnym lub twórczym, będące wyrazem ludzkich przeżyć i problemów, stosunku człowieka do świata i do innych ludzi, jak dzieje się to np. w sztuce dziecka. W tak rozumianym procesie wychowania przez sztukę, człowiek kształtuje się jednocześnie dzięki temu, że czyta, słucha lub ogląda, jak również dlatego, że sam maluje czy interpretuje dźwięki i słowa w sposób zindywidualizowany. Znaczenie wychowawcze sztuki nie jest więc ograniczone wyłącznie do kontaktu z arcydziełami, ale polega także na włączeniu do procesów wychowawczych wszystkich dziedzin sztuki, zarówno w aspekcie odbiorczym, jak również ekspresyjnym.

Sztuka stanowi atrakcyjny instrument wychowawczy, ponieważ nie mieści się w tradycyjnych kategoriach wychowawczych i wykracza poza obszar tradycyjnych instytucji pedagogicznych. Kształtując postawy ludzkie, staje się ważnym środkiem wychowania, ale także środkiem nauczania dzięki wzbogacaniu zasobu wiedzy i mechanizmów poznawczych. Uznana za jeden z działów programowych edukacji dziecka, może również istnieć w ramach zajęć pozaszkolnych i przyczyniać się do częstych kontaktów szkoły z instytucjami upowszechniania sztuki. Jest to istotne, gdyż prowadzi do zaniku bariery oddzielającej szkołę od życia kulturalnego i instytucji z nią związanych, co stwarza sytuacje wychowawcze o otwartym i swobodnym charakterze, które stanowią podstawę dla nowych form kontaktu między nauczycielem a młodzieżą, charakteryzujących się atmosferą wspólnego poszukiwania i przeżycia.

Według I. Wojnar, sztuka, jak prawdopodobnie żaden inny środek wychowawczy, może towarzyszyć człowiekowi przez całe życie, stając się stałym źródłem nowych doświadczeń i przeżyć, ciągle odnawianej wiedzy o świecie oraz o sobie samym, a także potwierdzeniem własnej osobowości w procesie tworzenia. Wszystko to sprawia, że teoria wychowania przez sztukę stanowi propozycję pewnej koncepcji życia i sposobu istnienia człowieka w świecie, inspirowanej doświadczeniem estetycznym¹³.

3. WYCHOWANIE PRZEZ SZTUKĘ

Doświadczenia zdobywane w kontaktach ze sztuką stają się źródłem modeli zachowań i wzorców osobowych współczesnej młodzieży. Sztuka jest także wyrazicielem tego, co dzieje się w wewnętrznym świecie człowieka. Za jej pośrednictwem bowiem ludzie potrafią wyrazić swój egzystencjalny niepokój i przedstawić go w sposób czytelny dla szerokiego kręgu odbiorców¹⁴.

¹³ Ibidem, s. 14–16.

¹⁴ M. Tyszkowa, *Przedmowa* [w:] *Sztuka i dorastanie dziecka*, (red.) M. Tyszkowa, Warszawa–Poznań 1981, s. 8.

Wychowanie przez sztukę odgrywa także doniosłą rolę w kształtowaniu kultury estetycznej człowieka przez wyrabianie dobrego smaku oraz umiejętności oceny i rozumienia wartości estetycznych. Kształcenie smaku estetycznego sprawia, iż odbiorca staje się wrażliwszy na piękno. Sztuka przyczynia się również do lepszego spostrzegania zarówno jej wytworów, jak i otaczającego świata. Uczy wnikania w głąb dzieła i wychwytywania treści nie od początku dostrzeganych. Uczestnicząc w rozszerzaniu zakresu doświadczeń i przenikaniu do świata osobistych przeżyć, wzbogaca i pogłębia wiedzę człowieka¹⁵.

Sztuka pełni szczególnie ważną rolę w rozwoju dziecka, intensyfikując procesy poznawcze i usprawniając myślenie. Przykładem może być tutaj muzyka, która wpływa na procesy poznawcze i tym samym wyostreza sposób poznawania świata zewnętrznego. Liczne ćwiczenia rozwijające słuch muzyczny i wrażliwość na bodźce akustyczne uwrażliwiają dzieci na niezauważalne cechy zjawisk i przyczyniają się do ich dokładniejszego spostrzegania. Bogactwo różnorodnych spostrzeżeń ma niebagatelny wpływ na rozwój myślenia, w którym zachowana jest proporcja między myśleniem abstrakcyjnym a myśleniem opartym na doświadczeniu¹⁶.

E. Souriau uważał, że muzyka, angażując wysiłek intelektualny dziecka w celu aktywnego poznania, umożliwia mu dostęp do zjawisk będących na poziomie osób dorosłych. Jest ona jedyną dziedziną sztuki, która pozwala dziecku na kontakt z jej prawdziwymi dziełami, wobec których może mieć ono taką samą postawę oraz przeżycia emocjonalne i umysłowe jak człowiek dorosły¹⁷.

Kontakt z muzyką sprawia, że dziecko uczy się wartościowania i wydawania estetycznych opinii o sztuce, dzięki czemu kształcą się wszystkie władze poznawcze, takie jak: spostrzeganie, klasyfikowanie oraz wartościowanie¹⁸.

Znaczenie poznawcze sztuki wyraża się także w przekazywaniu informacji o historii, społeczeństwie oraz człowieku. Za jej pośrednictwem wzbogaca i konkretyzuje się wiedza ludzi. Przykładowo, lektura powieści historycznych staje się często pierwszym zetknięciem z historią, a malarstwo historyczne przybliżające postaci znanych bohaterów, obrazuje kształty i barwy znaczących wydarzeń. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa również sztuka filmowa i telewizyjna. Warto podkreślić, że wiedza zdobyta za pośrednictwem sztuki ma najczęściej konkretny i obrazowy charakter i w tym właśnie tkwi jej olbrzymia wartość. Dzięki sztuce człowiek poznaje życie innych lu-

¹⁵ I. Wojnar, *Wychowanie estetyczne stymulacją osobowości i przyswajaniem świata* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. II, Warszawa 1976, s. 329, także: idem, *Estetyka i...*, s. 294 i n.

¹⁶ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka i wychowanie*, Warszawa 1979, s. 226; także: M. Przychodzińska, *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, Warszawa 1989, s. 53.

¹⁷ E. Souriau, *Wpływ muzyki na rozwój psychiczny dziecka* [w:] *Wychowanie przez sztukę*, (red.) I. Wojnar, Warszawa 1965, s. 234.

¹⁸ E. Lipska, M. Przychodzińska, *Muzyka w nauczaniu początkowym*, Warszawa 1991, s. 11.

dzi, krajobrazy w miejscach mało dostępnych i dalekich, co sprawia, że przyczynia się ona w dużej mierze do zaspokojenia ciekawości świata nieobcej przecież żadnemu człowiekowi¹⁹.

Sztuka znacznie silniej niż wiedza teoretyczna przemawia do odbiorcy, ponieważ myśl, przesłanie lub idea wyrażona w sposób sugestywny, ekspresyjny czy obrazowy działa silniej, angażując emocje, wyobraźnię oraz intelekt. Istotą i wielkim walorem sztuki jest to, że potrafi zachwycić, wstrząsnąć, zaniepokoić, zawładnąć myślami i uczuciami, a także ukazać nowe wartości. Będąc specyficznym rodzajem działania dostarcza informacji na temat różnorodności postaw i zainteresowań, zarówno twórców jak i odbiorców, ilustruje także ogólne granice rozwoju człowieka²⁰. Stanowi jednocześnie nośnik określonych treści, przez które zbliża jednostkę do ideałów i dążeń stworzonych przez ludzkość, zaspokaja poczucie duchowej więzi odbiorcy z przeszłością i teraźniejszością, prowadząc do wrastania człowieka w kulturę²¹.

Współczesna sztuka tworzy nową rzeczywistość, a nie tylko ją odzwierciedla, ułatwiając odbiorcy orientację w zmieniającym się świecie i przyczyniając się do powstania nowego, indywidualnego i nieograniczonego sposobu widzenia i odczuwania świata.

Słuszne wydaje się także twierdzenie, że sztuka uczy myślenia w sposób zindywidualizowany oraz intensyfikuje życie psychiczne człowieka. Poprzez obcowanie z jej wytworami, zmianie ulegają proporcje spraw codziennych, a świat nabiera innego wymiaru. W kontakcie ze sztuką wzbogacają się przeżycia społeczne człowieka, co ma miejsce podczas koncertów, wernisaży czy projekcji filmów skupiających współodbiorców jednego dzieła. Przyczynia się to do powstania swoistego kontaktu artysty z odbiorcami²². Szczególny rodzaj zjednoczenia sceny i widowni zaobserwować można na koncertach rockowych, podczas których młody człowiek wyzwała się często z kłępujących więzów osobowości, stapiając się w swoistej ekspresji ciała z tłumem²³. Sztuka jest zatem procesem wspólnego porozumiewania się ludzi między sobą, prowadzącym zarazem do poczucia wspólnoty przeżyć. Przy zróżnicowaniu środków i technik, jakimi się posługuje, istotne jest to, że zawiera również treści dla wszystkich zrozumiałe i czytelne, co stanowi specyficzną formę komunikatu skierowanego do wielu adresatów z różnych środowisk i okresów historycznych²⁴.

¹⁹ B. Suchodolski, *Współczesne problemy wychowania estetycznego* [w:] *Wychowanie przez...*, s. 33 i n.; także: I. Wojnar, *Wiedza i rozumienie. Poznawcze wartości sztuki* [w:] *Sztuka i dorastanie dziecka*, (red.) M. Tyszkowa, Warszawa-Poznań 1981, s. 21 i n.

²⁰ I. Wojnar, *Perspektywy...*, s. 196-212; także: S. Szuman, *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1975, s. 149.

²¹ H. Muszyński, *Podstawowe dziedziny wychowania przez sztukę* [w:] *Pedagogika*, (red.) M. Godlewski, Warszawa 1978, s. 303.

²² I. Wojnar, *Perspektywy...*, s. 104-108; 200 i n.

²³ W. Siwak, *Ekspresja twórców i odbiorców w muzyce rockowej* [w:] *Twórczy odbiór sztuki*, (red.) J. Brach-Kaina, Białystok 1992, s. 225 i n.

²⁴ A. Kuczyńska, *Kreatywne działanie sztuki* [w:] *Sztuka i...*, t. II, s. 84 i n.

Rozpatrując znaczenie sztuki w życiu człowieka, warto wspomnieć o kolejnej, bardzo istotnej, katartyczno-kompensacyjnej funkcji sztuki, pomagającej ludziom w odzyskiwaniu równowagi psychicznej. Ważną zaletą kontaktów człowieka ze sztuką jest pojawiająca się możliwość zaspokojenia potrzeb będących źródłem równowagi wewnętrznej. Sztuka bowiem zaspokaja potrzebę rozrywki, zabawy, rekreacji, dostarcza przyjemnych, a także szokujących wrażeń zmysłowych, stanowi również ucieczkę w świat marzeń i fantazji. Opisywana funkcja sztuki polega również na częściowym rozładowaniu niepokoju i kompleksów oraz ułatwianiu rozwiązywania konfliktów wewnętrznych człowieka, a także na rekompensowaniu pewnych braków realnego życia przez zastępcze zaspokajanie niezrealizowanych marzeń i pragnień²⁵.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na pewne niebezpieczeństwo pojawiające się przy wykorzystywaniu sztuki wyłącznie w jej funkcji ludycznej, które wynika ze stereotypowego traktowania sztuki, głównie jako źródła rozrywki. Takie nastawienie sprawia, że istotne wartości sztuki często nie docierają do odbiorcy, którego zniechęcają trudności w jej odbiorze, konieczność wysiłku czy ponownego kontaktu z dziełem „trudnym”. Jedynie łatwe dzieła, przykładowo filmy o wartkiej akcji, urozmaiconej scenerii i atrakcyjnych wątkach czy muzyka o wyrazistych melodiach oraz rytmach, mogą zostać włączone w świat tego typu odbiorców, w którym są oczekiwane, znajdują w nim miejsce i stają się istotnym elementem ich życia. Funkcje ludyczne nie mogą być jednak traktowane jako sprzeczne z istotą sztuki i powinny być uwzględnione podczas korzystania z niej. Należy jednak wziąć pod uwagę zastrzeżenie, aby nie ograniczać się wyłącznie do funkcji ludycznych, doceniając jednocześnie inne funkcje sztuki²⁶.

Sztuka, a zwłaszcza muzyka, odgrywa ważną rolę w leczeniu nerwic i likwidowaniu napięć emocjonalnych. Wykazano, że muzyka może działać pobudzająco bądź depresyjnie, obniżać lub podwyższać ciśnienie krwi, a także wpływać na rytm oddechu. Jest doskonałym środkiem terapeutycznym, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci z zaburzeniami rozwojowymi. Wprowadzona do ćwiczeń usprawniających wpływa dodatkowo na pobudzenie aktywnej działalności dziecka, stymuluje jego psychiczny i fizyczny rozwój, reguluje napięcie mięśniowe, usprawnia funkcję mowy, a także rozwija osobowość. Wyróżnia się spośród wszystkich sztuk silnym i bezpośrednim oddziaływaniem na człowieka poprzez swą bezznaczeniowość, która w potocznym odbiorze w znakomity sposób redukuje znacznie konieczność udziału racjonalnego czynnika w odbiorze dzieła muzycznego, koncentrując swe działanie na sferze emocjonalnej, co ma szczególnie istotne znaczenie w leczeniu schorzeń psychicznych i zaburzeń emocjonalnych²⁷.

²⁵ B. Dziemidok, *Katartyczno-kompensacyjne funkcje sztuki* [w:] *Sztuka i...*, t. II, s. 95 i n.

²⁶ M. Golaszewska, op.cit., s. 40–41.

²⁷ Z. Rosińska, *Rola sztuki w kształtowaniu zachowań społecznych* [w:] *Sztuka i...*, t. II, s. 304; także: J. Wierszyłowski, *Psychologia muzyki*, Warszawa 1979, s. 273 i n.; T. Natanson, *Wstęp do nauki o muzykoterapii*, Wrocław 1979, s. 22; M. Pięniężna, *Próby zastosowania muzyki jako czynnika terapeutycznego w dziecięcym porażeniu mózgowym* [w:] *Sztuka i dorastanie...*, s. 247.

Kolejna, ważna funkcja sztuki wyraża się w nawiązywaniu do przeżyć i niepokojów współczesnego człowieka. Stawiając pytania o sens życia i wartości moralne, sztuka próbuje na nie w swoisty sposób odpowiadać. Rozbudza i rozwija tym samym uczucia moralne i społeczne, inspirując postawę niezgody na zło otaczającego świata, a także konieczność poszukiwania własnej prawdy moralnej. Swoją treścią skłania człowieka do refleksji na temat przemijalności i ulotności pozornie trwałych wartości²⁸.

Zwłaszcza teraz, w czasach głębokiego kryzysu moralnego, istotnym zadaniem sztuki powinno być pełnienie szeroko rozumianej misji wychowawczej. Ten sposób ujmowania roli sztuki w życiu człowieka zawarty jest w wypowiedziach Jana Pawła II, który podkreśla, że sztuka powstaje po to, aby służyć jako środek oddziałujący na wyobraźnię, umysłowość, a także postawy moralne odbiorców. Powinna zatem ukazywać prawdę o człowieku wyznaczającą cel jego rozwoju jako osoby oraz umożliwiającą poznanie samego siebie. Wyrażona w sztuce prawda o człowieku musi uwzględniać jednocześnie dwa jego wymiary, materialny i duchowy oraz ujmować go w skończoności jego bytu oraz nieskończoności przeznaczenia. Jan Paweł II uznaje tylko taką twórczość artystyczną, która zawiera w sobie wartości uniwersalne, humanistyczne, interpretowane w duchu chrześcijańskim. Należą do nich: dobro, prawda, wolność i piękno. Wartości te mają być punktem odniesienia w pokazywaniu, w jaki sposób powinny kształtować się stosunki międzyludzkie. Dzieła sztuki zatem powinny inspirować człowieka do takich postaw wobec innych, które mają na względzie wartość osoby ludzkiej z poszanowaniem jej prawa do prawdy, wolności i godności²⁹.

Powszechnie uważa się, że koncepcja wychowania moralnego przez sztukę polega na ukierunkowanym utożsamianiu się odbiorcy z prezentowanymi postaciami bohaterów. Oddziaływanie takie jest istotne zwłaszcza w początkowych latach życia człowieka, kiedy jest on szczególnie podatny na wszelkiego typu wpływy wychowawcze. Istnieje jednak inny aspekt tego zagadnienia. Oddziaływanie na odbiorcę w sposób prosty przez prezentowanie w utworach wzorów i modeli życia nie zawsze jest możliwe, bowiem istnieją dzieła pozbawione jednoznacznej oceny moralnej, które przez wstrząsające obrazy odwołują się do bolesnych, życiowych doświadczeń człowieka i również wpływają na kształtowanie się jego postaw moralnych³⁰. Przykładem może być tutaj książka W. Styrona *Wybór Zofii* lub film powstały w oparciu o nią,

²⁸ B. Suchodolski, op.cit., s. 33 i n.; także: J. Plisiecka, *Sztuka w świadomości młodzieży jako źródło osobistej kultury*, Lublin 1982, s. 214 i n.; I. Wojnar, *Wychowanie estetyczne stymulacją osobowości i przyswajaniem świata* [w:] *Sztuka i...*, t. II, s. 324.

²⁹ Cyt. za A. Kaczor, *Poglądy Jana Pawła II na sztukę* [w:] *Nowoczesność i tradycja*, (red.) T. Szkołut, Lublin 1995, s. 95–97.

³⁰ I. Wojnar, *Wychowanie estetyczne stymulacja...*, s. 337 i n.; także: idem, *Podstawowe problemy wychowania estetycznego* [w:] *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia*, (red.) I. Wojnar, W. Pelasińska, Warszawa 1990, s. 20.

który wyreżyserował A. J. Pacula. Czyż można bowiem wyobrazić sobie bardziej dramatyczną scenę i bardziej dramatyczny wybór niż ten, którego dokonać musiała bohaterka filmu? Czy można wyobrazić sobie większe okrucieństwo niż zmuszenie matki do dokonania wyboru między życiem a śmiercią jednego z dwojga swoich dzieci? Czy można oceniać w jakiś sposób jej dalsze życie i wreszcie, czy w ogóle można wyobrazić sobie życie po dokonaniu takiego wyboru? Sądzę, że film ten stanowi jeden z przykładów niemożności dokonywania jednoznacznych ocen, jak również wstrząsających i przejmujących do głębi obrazów współczesnej sztuki filmowej.

Sztuka, a przede wszystkim literatura i właśnie film, stanowią, co jest bardzo istotne, środek pozbawiony moralizatorstwa i dydaktyzmu. Przedstawiając mechanizmy ludzkiego zachowania, ukazują aktualne wzory postępowania i nowe normy moralne, skłaniając do poszukiwania w nich własnej filozofii życia³¹.

Również muzyka w jakimś zakresie wpływa na kształtowanie postaw moralnych człowieka. Proces ten dokonuje się zwłaszcza za pośrednictwem największych arcydzieł literatury muzycznej, gdzie podczas kontaktu z wartościową muzyką wrażliwy odbiorca zachwyca się dźwiękiem, konstrukcją i formą utworu, doświadczając radości i wzruszenia. Wszystkie te pozytywne odczucia mogą zostać wykorzystane dla pogłębienia akceptacji wartości moralnych³².

Rozważając pozytywny wpływ sztuki na rozwój wrażliwości i w ten sposób zdolności moralnego odczuwania i rozumienia, nie sposób pominąć głosów polemizujących z jej rolą w tym zakresie. Argumenty skierowane przeciwko moralnej i społecznej wartości sztuki skupiają się na tym, iż estetyczne uczucia, których źródłem jest sztuka, nie potrafią skutecznie pobudzić rzeczywistego zmysłu moralnego oraz działania, stanowią natomiast ich zwodniczy i łatwy substytut. Jakże często bowiem, opuszczając teatr, emocjonalnie przejęci współczuciem dla przedstawionych w nim ofiar społeczeństwa w pośpiechu omijamy prawdziwe ofiary proszące o litość na naszych ulicach.

Kolejny problem polega na tym, że sztuka może dzielić społeczeństwo na elitę uprzywilejowaną – rozumiejącą sztukę w sposób, który dowodzi dobrego smaku, oraz całą resztę ludzi, która co prawda może lubić sztukę, ale od której nie oczekuje się, że będzie ją we właściwy sposób rozumiała. Nie sposób zatem nadal wierzyć w uniwersalne i demokratyczne oddziaływanie sztuki, jak również w niezależność dobrego smaku, nie będącego naturalnym smakiem przedstawicieli wszystkich klas społecznych, ale głównie grupowym smakiem kulturalnie uprzywilejowanej elity³³.

³¹ Idem, *Wiedza i...*, s. 27 i n.

³² B. Smoleńska-Zielińska, *Przeżycie estetyczne muzyki*, Warszawa 1991, s. 47.

³³ R. Shusterman, *Estetyka pragmatyczna. Żywe piękno i refleksja nad sztuką*, Wrocław 1998, s. 196–197.

4. MIEJSCE SZTUKI W KULTURZE

Zarysowuje się tutaj, zdaniem T. Szkołuta, jeden z kluczowych problemów kultury współczesnej, który dotyczy wzajemnych relacji między kulturą wysoką – elitarną, a kulturą niską – trywialną. Dla wielu krytyków kultury masowej, samo tylko przypuszczenie wzajemnych powiązań między kulturą elitarną a popularną może wydawać się obrazoburcze. Nie kryją oni bowiem swojej pogardy dla wszystkiego, co łączy się z cywilizacją filmu, telewizji czy kolorowych magazynów. Dostrzec tu można również stanowisko zalecające konieczność współzycia obu kultur (bez lekceważenia jednak zagrożeń związanych z zalewem zamerykanizowanej kultury masowej), bowiem opowiadanie się za demokracją wiąże się z przyznaniem każdemu człowiekowi prawa do swobodnego wyboru, a zatem również do wyboru utworów odpowiadających poziomowi posiadanej przez niego wiedzy i smaku estetycznego. Powinno to także oznaczać, iż człowiek wykształcony, posiadający wyrobiony gust estetyczny ma również prawo do demaskowania kiczu czy potępiania (nieobcej kulturze masowej) ignorancji. Jednakże odejście od narzucania każdemu kryteriów gustu, które obowiązują w elitach kulturalnych, nie jest równoznaczne z odstąpieniem od wszelkich edukacyjnych zabiegów³⁴.

W rozważaniach nad sztuką nie można pominąć głosów wskazujących na pewne aspekty negatywnego jej oddziaływania, ponieważ sztuka, szczególnie masowa, a zwłaszcza niektóre gatunki filmów pobudzają agresję, prezentując wzory negatywnych postaw i zachowań, które bez względu na wiek udzielają się odbiorcom. Agresja wywołana przez film może zostać skierowana ku osobom, do których istniało uprzednio wrogie nastawienie, wzmaga się również u osób pokrzywdzonych. Ponadto sztuka poprzez rozbudzanie realnych potrzeb człowieka, czy intensyfikację pragnień, potęguje dotkliwiej odczuwane przez niego zniechęcenie i pustkę³⁵.

Obok głosów krytykujących kulturę masową, zyskującą na ogół miano bezmyślnego i wulgarnego kiczu, pojawiają się i takie, które stają w obronie sztuki popularnej. Jednym z najbardziej aktualnych i najważniejszych powodów obrony tego typu sztuki jest fakt, jak pisze w swojej znakomitej książce R. Shusterman, iż dostarcza ona nawet intelektualistom zbyt wiele satysfakcji estetycznej, aby mogli ją całkowicie potępiać, a co za tym idzie, uznawać za coś niskiego i odczłowieczającego, odpowiadającego barbarzyńskim gustom czy „tępym umysłom nieoświeconych”. Takie potępienie oznaczałoby konieczność gardzenia rzeczami, które sprawiają przyjemność, i konieczność odczuwania z tego powodu wstydu, jak również potrzebę przeciwstawiania osób przyznających się do czerpania przyjemności z kontaktów z tego typu sztuką reszcie społeczeństwa oraz im samym³⁶.

³⁴ T. Szkołut, *Sztuka i wychowanie w epoce ponowoczesnej* [w:] *Nowoczesność...*, s. 74–76.

³⁵ Z. Rosińska, op.cit. s. 299; także: B. Dziemidok, op.cit., s. 121 i n.

³⁶ R. Shusterman, op.cit., s. 7–8.

Pojawiają się zatem pytania, jakie wartości powinny stać się istotą sztuki? Czy tylko wzniosłe i piękne, czy też może sztuka, tak jak i życie, powinna ukazywać obiektywną prawdę egzystencji każdego z nas, prawdę polegającą na nieustannym ścieraniu się dobra ze złem. Czy wreszcie istnieją granice, których artysta nawet w imię wolności sztuki przekraczać nie powinien? Najważniejszą chyba sprawą w kontaktach ze sztuką oraz próbach odpowiedzi na te pytania jest umiejętność dokonywania właściwej oceny treści zawartych w dziełach sztuki, często pozbawionych jednoznaczności. Umiejętność ta powinna być nierozzerwalnie związana z systemem wartości każdego człowieka – odbiorcy sztuki, bowiem system ten może zapobiec pewnym negatywnym skutkom jej oddziaływania.

PODSUMOWANIE

W czasach nam współczesnych, w których nie istnieje żadne stabilne centrum aksjologiczne, jawi się również problem, w jaki sposób dzisiejsza sztuka mogłaby przyczynić się do realizacji modelu kultury uniwersalnej, osiągniętego, zdaniem W. Szkołuta, przez „dowartościowanie inności w ramach wspólnie uznawanych naczelných wartości i ideałów”³⁷. Ważne jest przy tym, aby sztuka nie rozmięła się z dominującą wrażliwością estetyczną czasów, w których powstaje, bowiem nie może wówczas pełnić swojej sensotwórczej funkcji, a także aby podejmowała istotne problemy, które nurtują człowieka danej epoki. Sztuka, która nie oddziałuje poprzez swoją estetyczną formę, nie może pełnić swej wychowawczej funkcji, zaś sztuka pozbawiona światopoglądowo-aksjologicznych treści i wartości może stać się jedynie interesującym eksperymentem formalno-technicznym. Przygotowanie młodzieży do kontaktu ze sztuką współczesną powinno uwzględniać wyposażenie jej w estetyczne kompetencje, niezbędne do zrozumienia i przeżycia sztuki naszych czasów. Nie należy również pomijać złożonych dylematów moralnych, politycznych czy religijnych, tak charakterystycznych dla współczesności. Nie można więc oddzielać „wychowania dla sztuki” od „wychowania przez sztukę”, przygotowującego człowieka do życia w obecnym, pozbawionym przejrzystości świecie, a które będzie skuteczne tylko w sytuacji współlistnienia z „wychowaniem dla sztuki współczesnej”³⁸.

Powyższe rozważania na temat roli sztuki w życiu człowieka zaledwie dotykają szerokiego wachlarza problemów w tym obszarze. Sztuka na przestrzeni wieków pełniła i nadal zapewne pełnić będzie ważną rolę w życiu jednostek i społeczeństw, na tyle jednak ważną, na ile ukształtowana zostanie wrażliwość i estetyczny smak jej odbiorców, a także ich system wartości, co z pewnością nie jest zadaniem łatwym w dzisiejszym złożonym świecie.

³⁷ T. Szkołut, *op.cit.*, s. 67–68.

³⁸ *Ibidem*, s. 68.

LITERATURA:

- Dziemidok B., *Katartyczno-kompensacyjne funkcje sztuki* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. II, Warszawa 1976.
- Gołaszewska M., *Kultura estetyczna*, Warszawa 1989.
- Kaczor A., *Poglądy Jana Pawła II na sztukę* [w:] *Nowoczesność i tradycja*, (red.) T. Szkołut, Lublin 1995.
- Kuczyńska A., *Kreatywne działanie sztuki* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. II, Warszawa 1976.
- Kuczyńska A., *Ocalenie przez sztukę. Poglądy estetyczne H. Read'a* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. I, Warszawa 1973.
- Lipska E., Przychodzińska M., *Muzyka w nauczaniu początkowym*, Warszawa 1991.
- Muszyński H., *Podstawowe dziedziny wychowania przez sztukę* [w:] *Pedagogika*, (red.) M. Godlewski, Warszawa 1978.
- Natanson T., *Wstęp do nauki o muzykoterapii*, Wrocław 1979.
- Pieniężna M., *Próby zastosowania muzyki jako czynnika terapeutycznego w dziecięcym porażeniu mózgowym* [w:] *Sztuka i dorastanie dziecka*, (red.) M. Tyszkowa, Warszawa-Poznań 1981.
- Plisiecka J., *Sztuka w świadomości młodzieży jako źródło osobistej kultury*, Lublin 1982.
- Przychodzińska-Kaciczak M., *Muzyka i wychowanie*, Warszawa 1979.
- Przychodzińska M., *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, Warszawa 1989.
- Read H., *Sens sztuki*, Warszawa 1982.
- Rosińska Z., *Rola sztuki w kształtowaniu zachowań społecznych* [w:] *Sztuka i społeczeństwo*, (red.) A. Kuczyńska, t. II, Warszawa 1976.
- Shusterman R., *Estetyka pragmatyczna. Żywe piękno i refleksja nad sztuką*, Wrocław 1998.
- Siwak W., *Ekspresja twórców i odbiorców w muzyce rockowej* [w:] *Twórczy odbiór sztuki*, (red.) J. Brach-Kaina, Białystok 1992.
- Smoleńska-Zielińska B., *Przeżycie estetyczne muzyki*, Warszawa 1991.
- Souriau E., *Wpływ muzyki na rozwój psychiczny dziecka* [w:] *Wychowanie przez sztukę*, (red.) I. Wojnar, Warszawa 1965.
- Suchodolski B., *Współczesne problemy wychowania estetycznego* [w:] *Wychowanie przez sztukę*, (red.) I. Wojnar, Warszawa 1965.
- Szkołut T., *Sztuka i wychowanie w epoce ponowoczesnej* [w:] *Nowoczesność i tradycja*, (red.) T. Szkołut, Lublin 1995.
- Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1975.
- Tatarkiewicz W., *Droga przez estetykę*, Warszawa 1972.